

bevinden zich ook in de nabije omgeving de aorta en de vena cava inferior, terwijl ook de bijnieren genoemd moeten worden (PERNKOPF 1964). Injectie van alcohol in één van de genoemde grote vaten is een wat kostbare wijze om het alcoholgehalte in het bloed te doen stijgen.

Injectie in het ganglion coeliacum werd overigens voor het eerst verricht in 1920 (KAPPIS 1923), de injectie met alcohol in 1929 door DE BEULE en SCHOTTE (1934). Een omineuze naam, want zoals collega DUE terecht vermeldt, is het injiciëren van alcohol 50% in het ganglion coeliacum zéér pijnlijk, zo zeer dat hiervoor tegenwoordig alcohol 96% gebruikt wordt welke met xylocaine 1% gemengd wordt tot een mengsel van alcohol 50% + xylocaine, waarvan dan 2 x 25 ml ingespoten wordt.

De controle van de ligging van de naald vindt de laatste jaren plaats met behulp van de röntgenbeeldversterker, terwijl ook röntgencontrastmiddel geïnjecteerd wordt (SLUIJTER); dit alles om te komen tot een juiste en daardoor veilige plaatsbepaling van de naald. Dank zij deze voorzorgsmaatregelen kan bedoelde ingreep zonder gevaar geschieden. Een pijnlijk gemis, vermoedelijk ook voor de andere collegae die zich op dit moeilijke pad hebben begeven, is dat DUE in zijn artikel niet de bijwerkingen of onaangename complicaties vermeldt, die deze ingrepen kunnen veroorzaken. Complicaties die iedereen in elk geval hoort te kennen (MEHTA 1973); SWERDLOW 1974), alvorens zich aan deze ingrepen te wagen, hoe nuttig en waarachtig het doel ook moge zijn.

Literatuur: BEULE, F. DE en A. SCHOTTE (1934) *Rev. belge Sci. med.* 6, 357. — KAPPIS, M. (1923) *Klin. Wschr.* 2, 1441. — MEHTA, M. (1973) *Intractable pain*, bl. 218. Saunders, Philadelphia. — PERNKOPF, E. (1964) *Atlas der topographischen und angewandten Anatomie des Menschen*, Band II, fig. 231. Urban en Schwarzenberg, Wenen. — SLUIJTER, M. E., persoonlijke mededeling. — SWERDLOW, M. (1974) *Relief of intractable pain*, bl. 191. Excerpta Medica, Amsterdam.

Bennekom, januari 1978

M. SCHREUDER

De ingezonden stukken van de collegae MUNTING en SCHREUDER heb ik met belangstelling gelezen. Röntgendoorlichting bij het plaatsen van de naalden heb ik zelf niet toegepast; dit kan zeker een belangrijk hulpmiddel zijn bij het aanleren van de techniek. De korthed in geschrifte die collega SCHREUDER mij verwijt, wordt door velen als een deugd beschouwd zodat ik me daar maar moeilijk voor kan schamen. Immers, de door hem genoemde belendende organen vind ik bij het herlezen in mijn stuk alle terug. Controle op intravasculaire plaatsing van de naalden dient uiteraard te geschieden door aspiratie.

Het mengen van alcohol met lidocaine heb ik niet toegepast, maar als dit de pijn bij injectie kan verzachten, verdient het zeker de voorkeur. Alle genoemde voorzorgen behoren echter niet de suggestie te wekken dat het een ongevaarlijke behandeling zou zijn. Voorwaarde voor het toepassen ervan is grondige kennis van de anatomie en de mogelijkheid om eventuele complicaties direct te kunnen behandelen.

Bardu (Noorwegen), februari 1978

J. DUE

De diabetische voet

Naar aanleiding van de klinische les van collega CASPARIE (1978) wil ik de volgende opmerkingen maken.

Het is goed, dat collega CASPARIE oorzaken en behande-

ling van defecten aan de voet van diabetici zo uitvoerig heeft behandeld. De ernst van deze defecten wordt maar al te vaak onderkend. Ik wil echter gaarne een aanvulling geven voor wat de behandeling betreft. Terecht wordt gesteld dat bij infectie en ischemie klinische behandeling nodig is. Aan de therapeutische maatregelen wil ik er dan twee toevoegen: in de eerste plaats kunnen infusen met dextraan 10% de ischemische verschijnselen vaak verrassend doen afnemen. Door jarenlange goede ervaring met dit middel zou ik het zelfs onmisbaar willen noemen!

In de tweede plaats moet bij patiënten met niet al te uitgebreide weefseldefecten, zeker wanneer ook ischemische pijn in rust aanwezig is, lumbale sympathectomie ernstig worden overwogen, wanneer tenminste de A. femoralis van het desbetreffende been goed pulseert. De pijn in rust kan dan verdwijnen, de defecten zullen gemakkelijker genezen en minder neiging tot uitbreiding hebben.

Lokale amputatie van één of meer tenen dan wel van de voorvoet is in beginsel af te raden wanneer er een vasculaire insufficiëntie met niet palpabele voetarteriën bestaat. Beter is het dan lumbale sympathectomie te verrichten en spontane demarkatie van de necrose af te wachten. Eventueel kan worden overgegaan tot lokale amputatie van één of meer tenen wanneer tevoren door de lumbale sympathectomie de perifere doorbloeding van de huid is verbeterd. De kans op wondstoornissen is dan geringer geworden!

Tenslotte moet men voorzichtig zijn met de voetverzorging door een pedicure. Dit is inderdaad, zoals collega CASPARIE terecht stelt, alleen toelaatbaar wanneer een en ander plaatsvindt onder supervisie van een arts.

De bovenstaande therapeutische opmerkingen, die ik in de klinische les overigens wel heb gemist, zijn alleen bedoeld als aanvulling en ondersteuning van het belangwekkende artikel over een veel voorkomende aandoening.

Literatuur: CASPARIE, A. F. (1978) *Ned. T. Geneesk.* 122, 137.

Groningen, februari 1978

A. H. BOONTJE

Naar aanleiding van het fraaie artikel van dr. A. F. CASPARIE (1978) is het misschien nuttig mijn ervaring weer te geven met twee patiënten met gangreen van de voet. Omstreeks 1934 verscheen in de *Deutsche medizinische Wochenschrift* een artikel, overgenomen uit een Russisch tijdschrift, waarin werd besproken, dat wonden bij dieren die vóór de puberteit gecastreerd waren, slecht genazen. De wonden heelden echter beter na toepassing van het vrouwelijk hormoon menformon (oestron). Dit bracht mij op de gedachte ook de slechte genezing van wonden bij diabetes hormonaal te beïnvloeden. Organon stelde mij een hoeveelheid van het toen zeer dure menformon ter beschikking. Ik behandelde daarmee twee diabetische patiënten, de een met gangreen van de teen, de ander met gangreen van de voet, bij wie door de chirurg, resp. de hoogleeraar-chirurg tot amputatie was geadviseerd. Beide patiënten konden na drie weken het ziekenhuis lopend verlaten. Later heeft Organon menformon in een zalf verwerkt.

Literatuur: CASPARIE, A. F. (1978) *Ned. T. Geneesk.* 122, 137.

Haarlem, februari 1978

W. L. LADENIUS

Het is niet mogelijk om in een klinische les een volledig overzicht van onderzoek en behandeling van een ziektebeeld te geven. Zo heb ik bijvoorbeeld de lumbale sym-

pathectomie niet genoemd als behandeling voor ischemische pijn in rust bij diabetici. Collega BOONTJE stelt terecht dat deze ingreep overwogen moet worden wanneer de ischemische factor op de voorgrond staat en de weefseldefecten nog niet al te uitgebreid zijn. Vele patiënten met diabetische voetafwijkingen hebben echter vaak tevens een neuropathie van het autonome zenuwstelsel; sympathectomie zal bij deze patiënten weinig effect hebben. De mate van de neuropathie is niet altijd gemakkelijk vast te stellen en het resultaat van de ingreep is naar onze ervaring dan ook vaak moeilijk te voorspellen. In de afgelopen 5 jaren is in ons ziekenhuis bij 5 diabetici sympathectomie beiderzijds en bij 4 aan één zijde verricht. Bij 3 patiënten was het resultaat goed te noemen, bij de 4 patiënten met sympathectomie aan één kant moest binnen enkele weken toch tot een amputatie worden overgegaan. Twee patiënten overleden kort na de ingreep.

Ik ben het met collega BOONTJE eens dat in acute situaties met verminderde arteriële doorstroming geprobeerd kan worden door infusie met dextranen de „sludging” van de erythrocyten tegen te gaan om zo de gestoorde circulatie te verbeteren. Wij voegen daar zelf novocaïne en anticoagulantia aan toe. Het effect van deze maatregelen is slechts tijdelijk en het is de vraag of de prognose op lange termijn van de verminderde circulatie bij diabetici er door wordt verbeterd.

Collega TOUW-LANGENDIJK en collega NAAFS wijzen op lokale behandeling van een neuropathisch (lepreus) voetulcus met een pleister. Vaak zullen bacteriën in een diabetisch voetulcus echter weinig kwaad doen maar wanneer wel een echte ontsteking aanwezig is, bestaat het gevaar dat door afplakken dit soms diep liggende proces zich ongemerkt verder uitbreidt.

Menformon (oestron) is als zalf niet in Nederland in de handel. Het effect op de wondgenezing van de lokale applicatie van oestron is mij niet bekend.

Zwolle, maart 1978

A. F. CASPARIE

De stethoscoop als drager van pathogene micro-organismen in het ziekenhuis

Na lezing van het artikel van P. J. STEINBERG en D. DE HOOP (1978) moet het mij van het hart, dat ik het verbazingwekkend vind dat er zo veel nauwgezette arbeid, tijd en

energie zijn besteed om iets aan te tonen, waarvan tevoren de uitslag vrijwel met zekerheid te voorspellen was geweest. Tenslotte weten wij dat bacteriën alomtegenwoordig zijn en in ziekenhuizen de pathogene zeker ook.

Daarbij lijkt het mij nuttiger te zoeken naar middelen die de weerstand van mensen tegen deze micro-organismen kunnen opvoeren, dus niet naar middelen die die kiemen kunnen doden, maar naar weerstandbevorderende middelen, zoals bv. thuja d 6 of *Prunus spinosa* 10%, *aurum apis regina* en zo zou ik nog een reeks middelen kunnen noemen die de patiënt weerstandkrachtiger kunnen maken, zodat hij — ook al komt hij in aanraking met de bedoelde kiemen (hetgeen feitelijk voor iedereen geldt) — er niet ziek van wordt.

Het onderzoek zoals is uitgevoerd aan de stethoscoop lijkt mij een voorbeeld van geld- en energieverspilling. Waarbij ik overigens respect heb voor de kundigheid waarmee het onderzoek is uitgevoerd.

Literatuur: STEINBERG, P. J. en D. DE HOOP (1978) *Ned. T. Geneesk.* 122, 303.

Amsterdam, maart 1978

G. P. J. MOES-SWAAB

De oorzaak van besmetting van patiënten met pathogene micro-organismen is vaak iatrogeen. Om dit aspect bij een instrument als de stethoscoop te leren kennen (althans voor wat betreft het Academisch Ziekenhuis der Vrije Universiteit) was het noodzakelijk het door ons beschreven onderzoek te verrichten, te meer daar wij de kunst van het koffiedik-kijken niet machtig zijn. Deze noodzaak werd nog eens geaccentueerd door het aangetoonde verschil in contaminatie van die stethoscopen in het genoemde Engelse ziekenhuis en het AZVU: respectievelijk 20% en 8%.

Dat infectiepreventie voor iedere patiënt van groot belang is spreekt vanzelf. Belangrijke facetten zijn hierbij het verhogen van de weerstand van de patiënt, o.a. door een uitgebalanceerd dieet, en natuurlijk het voorkómen van contact met pathogene micro-organismen.

Het toedienen van weerstandverhogende middelen zoals genoemd door mw. MOES-SWAAB lijkt ons, vooral bij patiënten met extra risico's (zoals brandwondpatiënten, patiënten onder cytostatische therapie, polytraumatisées etc.) niet helemaal afdoende.

Amsterdam, maart 1978

P. J. STEINBERG
D. DE HOOP

BERICHTEN

Buitenland

GROOT-BRITANNIË

Subediting. — In een „personal paper” schrijft JANE SMITH over haar werk; zij is redactrice van een veelgelezen medisch weekblad. Een medisch auteur, zegt zij, kan vrijwel steeds zijn artikel ergens opgenomen krijgen als hij maar volhoudt. Dat is vreselijk jammer omdat dit schrijvers niet noopt tot beter werken, de lezers noodgedwongen moeten ziften, en omdat slechte artikelen nadeel berokkenen aan de geneeskunde. Redacteurs zijn moreel wel verplicht de zorgeloosheid van schrijvers te lijf te gaan, hen in een keurslijf te rijgen om bruikbaar materiaal te verkrijgen. Rigoreus

redigeren is nuttig om velerlei redenen: helderheid, nauwkeurigheid en enige eenheid van stijl en typografie komen de lezer toe; ook moet hij erop kunnen rekenen dat de stalen van statistische adstructie werkelijk „significant” zijn. „For these reasons, therefore, and also because a British scientist's literary education virtually stops after about the age of 15, the author is not necessarily the best person to prepare his paper for publication.”

Ook weidt zij uit over de kunst van schrappen en herschrijven, zodat het artikel doorzichtiger en indringender wordt. Bondig is beter en er ontstaat meer plaats voor andere bijdragen (te harder moet de redacteur werken om de gewonnen ruimte weer te vullen). Natuurlijk geldt het overgenomen citaat alleen de Britten; maar het is aardig dit zich